

SZEMLE

Endre Hárs, *Der mediale Fußabdruck. Zum Werk des Wiener Feuilletonisten Ludwig Hevesi (1843–1910)*, Würzburg, Königshausen & Neumann, 2020 (= Identifizierungen – Poetiken des Eigenen und seines Anderen, Bd. 7). 428 p.

Tanulmányokban számtalanszor találkozhatunk azzal a mondattal, hogy a *Pester Lloyd* története igen jól kikutatott. Ez sok szempontból helytálló, de a lap története kapcsán a Falk-éra irodalomkritikai gondolkodásáról a századfordulóig vajmi keveset tudunk, hiszen a legnagyobb tárcaszerzők – Dux Adolf, Silberstein-Ötvös Adolf – munkássága mindmáig szinte teljesen feltáratlan. (Igaz, még Falk Miksáról sem született legalább egy kismonográfia.) A triász harmadik tagja, a pályáját Pesten kezdő, majd Bécsben folytató Hevesi Lajos / Ludwig Hevesi munkássága iránt azonban határozott érdeklődés mutatkozik, tk. Sármány-Parsons Iлона, Saly Noémi, Ursula Meiszl-Novopacky, Bognár Zsuzsa, illetve Hárs Endre irányából. Utóbbi nagydoktori disszertációját is ennek a témának szentelte, majd az értekezés enyhén átdolgozott változata jelent meg könyv alakban.

Hárs Endre Hevesi életművének feldolgozására vállalkozik a szerző írói-újságírói portréjának megrajzolása által, műfaji sokszínűségét illetően az útirajzok, a színházkritikák, a novellák, a humoreszkek, a fantasztikus írások bemutatása révén. Mivel az oeuvre az elemzés számára csak a tárcákat illetően rendkívül terjedelmes korpuszt, mintegy 2500–3000 feuilletonot tesz ki, ezért a feladat széles körű adatgyűjtő és bibliográfusi előmunkálatokat igényelt. A vizsgálódás a bécsi *Fremden-Blatt*ban és a budapesti *Pester Lloyd*ban közölt írásokból választ ki 240 tárcát, melyek több irányból reprezentálják Hevesi működését, a hírlapi közléseken túl a kötetes kiadások figyelembevételével.

Vizsgálati módszere a kultúra- és irodalomtudomány, valamint a médiatörténet eszköztárából merít, felhasználva többek között a kritikakutatás, a kulturális közvetítés, a szövegelemzés módszereit. Noha ez a vizsgálódás is alátámasztja, hogy Hevesi nem tartozik a szűkebben vett irodalmi kánonba, tömegesen, a napi sajtó feszes tempója által diktált, nem mindig egyenletes színvonalú szövegei azonban irodalmi kvalitásokat is sejtetnek. Hárs Endre értékelése révén rámutat Hevesi sajátos írói karakterére, illetve elhelyezi a kortárs tárcaírók között, s nem utolsósorban kitér arra is, hogy miért került a szerző a kulturális emlékezet perifériájára.

Hevesi írásainak színvonalbeli és tematikus sokszínűsége, valamint a már említett mennyisége az áttekinthetőség végett megköveteli a szisztematikus rendszerezést. A kötet ennek úgy tesz eleget, hogy négy nagy egységbe foglalja az írói életművet. Ennek egyik hozadéka, hogy az első fejezetben Hevesi önéletrajzi vonatkozású szövegei alapján egy pályaképet is nyújt, mely utal a vizsgálódás három irányára: a három nagy blokk az életmű sokrétűségét tárja fel. *Monographisches* címmel a bevezetőben felvázolt pályakép folytatása olvasható, a *Feuilletonistik* című fejezet Hevesi utazással kapcsolatos műveit vizsgálja, majd a *Belletristik* című egység fogja egybe az irodalmi jellegű írásokat.

A vizsgálódás első tematikus részében képet kapunk Hevesi identitásáról, nem feltétlenül vallási-ideológiai, inkább kulturális értelemben. Működésének középpontjában az átmenetiség, a határátlépés a kulcsfogalom, azaz a közvetítés, a kulturális transzfer az ő terepe. Ennek egyik nagyívű hozadéka, hogy nevéhez fűződik a Rudolf főherceg által kezdeményezett *Az Osztrák–Magyar írásban és képművészetben* (1886–1901) című etnográfiai vállalkozás hét magyar kötetének német fordítása. Hárs Endre utal továbbá arra, hogy, hogy Hevesi kultúrák közvetítő szerepe ezen túlmenően a novellisztikájában is kimutatható.

Hevesit a „város írójaként” is lehet aposztrofálni, így a könyv külön alfejezetben mutatja be pesti és bécsi várostematikájú írásait, illetve műfajait. Érdeklődése, tudása révén az évtizedek folyamán lényegében szakíróvá lett, Bécs építészeti és művészeti fejlődéséről, az új középületeinek megjelenéséről, a technikai fejlesztésekről folyamatosan beszámolt a pesti olvasóknak.

Az életműhöz szervesen hozzátartozik Hevesi tevékenysége a gyermek- és ifjúsági irodalom terén is, így a *Kleine Leute, Illustrierte Kinderzeitung* (1872–1874), valamint a *Jelky András bajai fiú rendkívüli kalandjai ötödjél világrészben* (1872) című regény részletes bemutatása zárja az első nagy egységet.

A *Feuilletonistik* címet viselő részben kap helyet az útirajzok és turisztikai tematikájú tárcák elemzése. A *Von Kalau nach Säkkingen, Ein gemütliches Kreuz und Quer* (1893) belföldi tematikájú, a nagy klasszikusok nyomába ered, és inkább Németország irodalmi örökségét kívánja megjeleníteni. Ugyancsak az utazási irodalomhoz kapcsolódik a *Mac Eck's Sonderbare Reisen zwischen Konstantinopel und San Francisco* (1901), amely alapvetően riportkönyvként olvasható. Hevesi német nyelvterületen kívüli utazásainak egyik hozadéka a *Sonne Homers, Heitere Fahrten durch Griechenland und Sizilien* (1902–1904) című kötete.

A vizsgálódás harmadik iránya a *Belletristik* című fejezetben mutatkozik meg: ez a rész Hevesi szépírói és irodalomkritikai munkásságáról alkot képet, többek között a *Fremden-Blatt*ből és a *Pester Lloyd*ből kiválasztott 240 tárca elemzése révén. A fő szempont nem a teljes anyagfeltárás volt, hanem inkább Hevesi műfaji, elbeszélői, tematikus és jellegzetes motívumait bemutató írásait kívánta adekvát szövegekkel alátámasztani. A fantasztikus novellák külön alfejezetben kerülnek tárgyalásra. Hevesi mint regényíró *Az altholfi emberek, Nyári regény* (1897) részletes elemzése kapcsán kerül bemutatásra.

A harmadik egységnek, s egyben a könyvnek az utolsó része Hevesinek a jubileumi alkalmakra írt ünnepi beszédeit (többek között Nikolaus Lénauról, Friedrich Schillerről és Heinrich Heinérről), valamint színházi kritikáit mutatja be. Hevesi, a művészetkritikus számára az a legfőbb kérdés, hogy egy korszak meglegel-e a kortárs igényeknek megfelelő művészi-irodalmi alkotót. Színkritikáiban is ezt keresi, jól látható ez a Henrik Ibsenről és Hugo von Hofmannsthalról írt tárcákban. S végezetül úgy tűnik, hogy magát is szívesen pozícionálná. Ez a sejtetés a bécsi Ludwig Speidelről írt kismonográfiában nyer közvetett jelentést, illetve áthallást, ugyanis a koszorús költők, írók tisztelete mellett a tárcaszerzőknek is ízlésformáló szerep tulajdonítható. Hevesi szerint Speidel – aki negyven éven keresztül vezette a *Neue Freie Presse* tárcarovatát – kispórája, irodalmi igénnyel megírt tárcái megállják a helyüket a kanonizált szerzők között is, és ez a megállapítás a műfajt magas színvonalon művelőkre szintén kiterjeszthető.

A nagy fejezetek többszörösen tagoltak, így a választott elemzési szempontrendszerek révén megmutatkozik a szövegcsoportok közötti kohézió, az átjárhatóság, jól kivehetők a kapcsolódási pontok, a teljesség igénye nélkül: a térérzékelés, a szociális-kulturális viszonyrendszerek, a nyelvek és kultúrák átjárhatósága, az alteritás, a kulturális és irodalmi gyökerekhez való kötődés. A dolgozatban helyet kap a részletes elemzés, a „szoros olvasat” is egy-egy kiválasztott tárcanovella, fantasztikus novella és regény bemutatása által, melyek révén a Hevesi-szövegek értelmezése új mozzanatokkal, értelmezési lehetőségekkel gazdagodik.

Hevesi szerzőgazó, beláthatatlan nagyságú korpuszt maga után hagyó munkásságának a feldolgozása – a két vizsgált lapon túl dolgozott még többek között a *Die Wage*, az *Österreichische Rundschau*, a *Ver Sacrum*, a *Deutsche Illustrirte Zeitung*, a *Vasárnapi Ujság* mellett a *Fővárosi Lapoknak*, a *Magyarország és a Nagyvilágnak* és további orgánumoknak – azonban problémákat is felvet. Az egyik a korpusz nagyságából adódóan az, hogy miként lehetséges a teljes írói és újságírói életmű bemutatása. Ha csak a sajtószövegeknél maradunk, Hárs Endre ezt a 'distant reading' (távoli olvasás) és a 'close reading' (közeleli olvasás) metodikájával gondolta áthidalni, azonban a szövegek és környezetük alaposabb vizsgálata nem mindig sikerült. A közeleli olvasatok, a mikroelemzések színvonalasak, noha a leíró módszert is gyakrabban segítségül lehetett volna hívni.

A másik kissé szokatlan, ugyanakkor érthető eljárási mód a kötetkiadásokra való hivatkozás. Természetesen nem lehet két ilyen orgánium esetében a teljes adatfeltárást elvárni. (Hárs Endre azonban végzett reprezentatív felmérést: szűrőpróba-szerűen az 1878., 1888., 1898. és 1908. évi évfolyamokból kinyert tárcák mennyiségét hasonlította össze). A módszer inkább azért vet fel kritikái felhangokat, mert a kötetek más (homogén) közeget jelentenek a szövegek számára, azaz a napilap jelentette primer kontextustól ezáltal megfosztatnak. A napi történésekről informáló hírvivat és a vastag vonal alatti tárca kölcsönösen támaszkodnak egymásra: az első hitelesíti a másodikat, a második összefüggésekbe helyezi, érthetőként mutatja az előbbit. A könyvolvasó azonban elesik attól a közegetől, amelyben a korabeli tárca olvasója részesült.

Az utóbbi észrevételek azonban mit sem változtatnak azon, hogy Hárs Endre kutatása teljesítette vállalt feladatát, azaz monográfiája szervesen illeszkedik az eddigi Hevesi-kutatásokhoz, jelentős új információkkal gazdagítja azt, és kutatási módszertanában is törekedett az újszerűségre. A dolgozat érdemeinek tudhatjuk be, hogy újabb kísérletet tett a Hevesi-szövegtörzs feltérképezése irányába, megkísérli az egész életmű kontextualizálását, pozicionálja a szerző írói-újságírói munkásságát a korabeli kulturális-irodalmi térben, és rámutat arra, hogy Hevesinek helye van egy tágabban értelmezett kánonban.

UJVÁRI HEDVIG